

ارومیه سرزمین پایداری و مقاومت

(نگاهی به اوضاع ناآرام سیاسی و اجتماعی ارومیه)

دوره قاجار ۱۳۴۴-۱۲۱۰ هجری قمری

محمد سیب جلیلی قره آغاجی

گنج همدان

سرشناسه	:	جلیلی قره آغاجی ، محمد حسین ، ۱۳۵۰-
عنوان و نام پدیدآور	:	ارومیه سرزمین پایداری و مقاومت (نگاهی به اوضاع ناآرام سیاسی و اجتماعی ارومیه در دوران قاجار ۱۳۴۴-۱۲۱۰ه.ق) / محمد حسین جلیلی قره آغاجی .
مشخصات نشر	:	ارومیه: گنج مبینا، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	:	۲۷۰ص. مصور .
شابک	:	۲۵۰۰۰ ریال : ۹-۲-۹۶۲۰۶-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
موضوع	:	ارومیه - تاریخ - قاجار
موضوع	:	ایران - تاریخ - قاجاریان ، ۱۳۴۴-۱۲۱۰ق.
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۷ ج ۸ / ۲۰۷۳ / DSR
رده بندی دیسی	:	۹۵۵/۳۳۳
شماره کتانی	:	۵۱۸۴۵۷۲

عنوان کتاب / ارومیه سرزمین پایداری و مقاومت
 (نگاهی به اوضاع ناآرام سیاسی اجتماعی ارومیه
 در دوران قاجار ۱۳۴۴-۱۲۱۰ه.ق)

نویسنده / محمد حسین جلیلی قره آغاجی
 ناشر / انتشارات گنج مبینا

نوبت چاپ / اول سال چاپ / ۱۳۹۷ تیراژ / ۱۰۰۰ جلد
 شابک / ۹-۲-۹۶۲۰۶-۶۰۰-۹۷۸ / قیمت / ۲۵۰۰۰ تومان

محل نشر / ارومیه، خیابان عمار کوی ۲۳ ساختمان شایان واحد ۶
 تلفن (۰۹۱۴۴۴۶۲۹۶۷)

حق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است

فهرست مندرجات

۱۲.....	پیشگفتار.....
۱۴.....	فصل اول: معرفی و نقد منابع مربوط به تاریخ ارومیه در دوره قاجار.....
۱۴.....	مقدمه.....
۱۵.....	تاریخ افشار.....
۱۶.....	ایرانی که من شناختم.....
۱۷.....	تاریخ سجدده ساله ی آذربایجان.....
۱۷.....	اسلام شروطه.....
۱۸.....	تاریخچه ارومیه.....
۱۹.....	گزیده ی اسناد سیاسی ایران و عثمانی.....
۱۹.....	تحولات غرب آذربایجان به روایت اسناد مجلس سوم تا پنجم.....
۲۰.....	ارومیه در محاربه ی عالم سوز.....
۲۱.....	اهمیت اسناد محلی برای تحولات غرب آذربایجان.....
۲۱.....	نامه های ارومیه.....
۲۲.....	تاریخ رضائیه.....
۲۲.....	سرزمین زرتشت.....
۲۲.....	نگاهی به آذربایجان غربی.....
۲۳.....	فصل دوم: جغرافیای طبیعی، سیاسی و پیشینه ی تاریخی ارومیه.....
۲۳.....	وجه تسمیه ی ارومیه.....
۲۴.....	قدمت ارومیه.....
۲۵.....	موقعیت جغرافیایی، حدود، وسعت ارومیه.....
۲۵.....	ناهمواریها:.....
۲۵.....	رودخانه ها و دریاچه ارومیه.....
۲۷.....	آب و هوا.....
۲۷.....	پیشینه ی سیاسی و تاریخی ارومیه.....
۲۷.....	ارومیه از دوره ی باستان تا ورود اسلام.....

۲۹.....	ارومیه از دوران فتوحات اسلامی تا پایان دوره ی خوارزمشاهیان
۳۱.....	تسخیر ارومیه توسط روادیان (کرد) در دوران خلافت عباسی
۳۲.....	هجوم غزا به آذربایجان و ارومیه و نبرد کردهای هذبانی با آنها
۳۳.....	ارومیه در دوره ی سلاطین سلجوقی
۳۴.....	ارومیه در دوره سلطان جلال الدین خوارزمشاه و فرمانروایی گرجیان بر ارومیه
۳۵.....	ارومیه از دوران استیلای مغول تا روی کار آمدن صفویان
۳۶.....	ارومیه از دوران صفویان تا اواخر زندیه
۳۶.....	ساخت شاه اسماعیل و شورش صارم کرد در ارومیه
۳۶.....	اهمیت نقش ایل افشار در دوران صفوی
۳۸.....	آمدن شاه عباس به ارومیه و شکست چغال اوغلی سردار عثمانی
۳۸.....	طغیان امیر کربک (یک پست)، کشته شدن او و فتح قلعه دم دم
۳۸.....	سلطنت نادر شاه - مله علی پاشا به ارومیه و جنگ قره صندوق
۴۰.....	تسلیم شدن فتحعلی خان افشار، اعلام سلطنت کریم خان زند در ارومیه
۴۳.....	فصل سوم: اوضاع سیاسی ارومیه در دوره ی پادشاهان قاجار
۴۳.....	ارومیه از ابتدای قاجار تا آغاز سبست ناصرالدین شاه (۱۲۶۴-۱۲۱۰ هجری قمری)
	تصرف ارومیه توسط محمد خان عزالدین و تسلیم شدن محمد قلیخان
۴۳.....	افشار به آقامحمد خان
۴۵.....	سلطنت فتحعلی شاه و طغیان دوباره محمد قلیخان افشار
۴۵.....	آمدن فتحعلی شاه به ارومیه و سرانجام محمد قلیخان افشار
	جنگهای ایران و روس در آذربایجان، مشکلات مردم ارومیه، امان علی میرزا
۴۷.....	به ارومیه
۴۷.....	جنگهای حیدری و نعمتی در ارومیه و شیوع قحطی و گرسنگی
۴۸.....	ارومیه در گرو روسها، اعتراض مردم به خاطر مشکلات مختلف
۵۰.....	سلطنت محمد شاه و شورش عشایر سرحدی
۵۰.....	فتنه باب و اقامت سه روزه او در ارومیه
۵۲.....	اوضاع ارومیه از سلطنت ناصرالدین شاه تا انقلاب مشروطه (۱۳۲۴-۱۲۶۴ ق.ه)

- تاج گذاری ناصرالدین شاه ، طغیان اکراد ((دشت)) و ((ترگور)) ارومیه و شکست قشون افشاری ۵۲
- شورش میرسلطان بناری، شهادت عسکرخان سرتیپ و اختلافات مرزی ایران و عثمانی ۵۲
- فوت نجفقلی خان بیگلربیگی و حوادث بعد از آن ۵۵
- طغیان شیخ عبیدالله کرد و نقش عوامل مختلف ((داخلی و خارجی)) در این مسئله ۵۶
- مقاومت رستادگی مردم ارومیه ، آمدن تیمورپاشاخان سردار ماکو به کمک مردم ارومیه و سرانجام شیخ عبیدالله کرد ۵۹
- دلایل طغیان و قیام شیخ عبیدالله و علت های شکست این قیام ۶۶
- اوضاع ارومیه از علاء مشروطه تا پایان دوره قاجار (۱۳۴۴ - ۱۳۲۴ ه.ق) ۶۸
- آزادیخواهان و مشروطه خواهان ایران ، میوه ورود سربازان روسیه تزاری به ارومیه و شکنجه مشروطه خواهان توسط آن ۶۸
- اختلافات مرزی با عثمانی و اقدامات عثمانی علیه آنها بر علیه مردم ارومیه و گزارش های افراد مختلف از وضع اسفناک مردم ((به تیر بهران)) ۷۲
- اجلال الملک حاکم ارومیه ، ورود دوباره روسها به ارومیه و خروج عثمانیها از این منطقه ۷۷
- اوضاع ارومیه در آستانه شروع جنگ جهانی اول (همدستی سبجیان ارومیه با روسها در ظلم و ستم به مردم ارومیه و سرانجام این همدستی) ۸۰
- انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ در روسیه ، غارت بازار در ارومیه (توسط سربازان روس) ۸۴
- مهاجرت جیلو های عثمانی به ارومیه و فعالیت های مخرب آنها در ارومیه به حرمه آن (باهمدستی عوامل داخلی و خارجی) ۸۶
- سلح شدن تمام عیار جیلوها و شروع فاجعه انسانی در ارومیه (نقش مستر شیت آمریکایی در این فاجعه) ۹۲
- کشته شدن مارشیمون به دست اسماعیل آقا ((سمیتقو)) در سلماس و قتل عام عمومی در ارومیه ((چهارشنبه سیاه ۱۲۹۶/۱۲/۲۷ خورشیدی)) ۱۰۵

- ورود سپاه عثمانی به ارومیه و پایان فاجعه جیلوها، آغاز مشکلات دیگر..... ۱۱۱
- شورش غائله اسماعیل آقا سمیتقو، بعد از خروج سپاه عثمانی از ارومیه..... ۱۳۲
- اسماعیل آقا چه کسی بود؟..... ۱۳۳
- عوامل زمینه ساز شورش، اقدامات اسماعیل آقا و مقدمات استیلای او (همزمان با حکومت سردار فاتح در ارومیه)..... ۱۳۵
- ضیاءالدوله حاکم جدید ارومیه و اقدامات دفاعی او، جنگ گلخانه و شکست اسد آقا خان..... ۱۳۸
- حکومت عمرخان در ارومیه ، ماموریت امیر ارشد قره داغی برای سرکوبی سیمقو..... ۱۵۳
- جنگ دوم حکمرانان و شکست اسماعیل آقا و سرانجام او..... ۱۶۰
- ماجرای کتایب سی و پنج کاظم) و مقاومت کاظم خان قوشچی در مقابل اشرار ۱۶۸
- وزیر جنگ شدن رضا خان و جنگ کاظم خان با نیروهای دولتی و سرانجام کاظم خان..... ۱۷۴
- سرانجام کاظم خان..... ۱۷۴
- فصل چهارم: اوضاع اجتماعی ارومیه در دوره قاجار..... ۱۷۷
- جمعیت ارومیه در دوره قاجار (تعداد خوار، تنوع قومیت و ادیان)..... ۱۷۹
- ارومیه از نظر تعدد مذاهب (ترکیب ادیان)..... ۱۸۰
- بهداشت عمومی شهر ارومیه در دوران قاجار..... ۱۸۳
- ورود مسیونرها به ارومیه تاسیس مدارس جدید، ارومیه (بشگاه) در آموزش به شیوه های مدرن)..... ۱۸۶
- تدریس مکتب خانه ای در ارومیه و مشکلات آن..... ۱۸۷
- مکتبداران و مدرسین معروف ارومیه در دوره ی قاجار..... ۱۸۹
- ارومیه مرکز (فعالیت های مختلف مسیونرهای اروپایی و آمریکایی)..... ۱۹۰
- مسیون کاتولیک و میسون لازاریست فرانسه..... ۱۹۰
- مسیونرهای آمریکایی در ارومیه..... ۱۹۱
- مسیونرهای مذهبی انگلیسی..... ۱۹۳

- ۱۹۲.....مسیونرهای روسی
- ۱۹۳.....فعالتهای فرهنگی عثمانی در ارومیه
- ۱۹۵.....مسیون آمریکا و خدمات بهداشتی و فرهنگی آنها در ارومیه
- ۱۹۵.....مشکلات مدارس جدید
- ۱۹۸.....تشکیلات مدرسه ی طب و تعدادی از فارغ التحصیلان آن
- نظرات بعضی از نویسندگان تاریخ و فرهنگ آذربایجان در مورد تأثیرات این مدارس بر فرهنگ آذربایجان.....۱۹۹
۳. برخورد غیر انسانی و بد ، بعضی از مسیونرهای آمریکایی در طی اقامت در ارومیه.....۲۰۱
- تأثیرات مسیونرها و مسیحیان ارومیه ((آشوریان و ارمنه)).....۲۰۲
- مدارس جدیدی که پس از انقلاب مشروطه در ارومیه افتتاح شد.....۲۰۲
- تأسیس چاپخانه و چاپ کتاب در ارومیه.....۲۰۴
- جراید و روزنامه هایی که در دوران قاجار در ارومیه چاپ و منتشر می شد.....۲۰۶
- چند تن از علما، شعرا، نقاشان، خطاطان، معروف ارومیه در دوره قاجار.....۲۰۷
- بعضی از باورها و اعتقادات، رسومات و جشنها و آداب و عادات مردم ارومیه۲۱۰
- سخن آخر.....۲۱۴
- منابع و مآخذ.....۲۱۹
- پیوست ها.....۲۲۶
- پیوست ۱: اسناد.....۲۲۶
- پیوست ۲: تصاویر.....۲۵۴

ارومیه از دوران قدیم دارای اهمیتی فراوان در شمال غرب ایران بود و این اهمیت از دوران ایران باستان بوده است. چنانکه ارومیه را سرزمین زرتشت می نامند. وجود آثار فراوان تاریخی و باستانی در این منطقه بر اهمیت آن تاکید می کند، اهمیت جغرافیایی و سیاسی و ژئوپلیتیکی همواره ادامه داشت و در ایام حکومت های بعد از اسلام نیز وجود داشت. در دوران صفویه با کوچ و سکنی گزیدن ایل افشار به دستور شاه عباس اول بر اهمیت آن افزوده شد و ایل افشار نقش پراهمیتی در تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران و منطقه ای آذربایجان و خصوصاً شهر ارومیه ایفا کرد. در دوران حکومت نادر شاه و کریم خان زند بر این نقش و اهمیت افزوده شد چنانکه کریم خان زند مدت چند ماه از ارومیه بر سایر سلاطین ایران حکومت کرد. ارومیه در دوره ی قاجار نیز در مقایسه با بسیاری از نقاط کشور اهمیت در نظر توجه داشت و از خیلی جهات ممتاز بود این اهمیت بیشتر از آن جهت بود که ارومیه با نواحی حذفاصل دولت عثمانی و ایران بود، هرچند ارومیه و اطراف آن در دوره هایی از روسیه و بعد از آن گاهاً تحت نفوذ عثمانیها قرار می گرفت ولی در بیشتر مواقع در برابر فرسایش های زیاده روی های دولت عثمانی ایستاده و به اتکای مردم این سرزمین و دیگر سلاطین ایران از دست اندازی آن دولت و دیگر بیگانگان که همزمان مدعی اسلام و خلافت اسلامی یا حمایت از اقلیت های دینی و حتی در این اواخر ادعاهای قومی و نژادی را با رزمند موعود را هم داشتند داده و مقاومت کرده و راه هرگونه تسلط را بر آنان بستند. تبیین و توضیح اوضاع و تحولات سیاسی و اجتماعی ارومیه در دوره ی قاجار و تحولات ایجاد شده از طرف دولت مرکزی و دولت های عثمانی و روسیه و ورود مسیونرهای مذهبی به این شهر همواره از مسائل مهم و مورد توجه بوده است، بنابراین پژوهش پیش رو بر آن است که وضع شهر ارومیه را از نظر سیاسی و اجتماعی در دوران قاجار به بحث بگذارد و اینکه شهر ارومیه با چه مسائل و چالش های سیاسی و اجتماعی داخلی و خارجی مواجه بوده است.

۱- دو قرن اخیر مصادف با گذر از مسیر سنتی به اصلاحات اداری و تغییرات سیاسی در ایران با قرار گرفتن ایران در مسیر رقابتهای سیاسی و اقتصادی کشورهای بزرگ نظیر

روسیه و انگلستان و عثمانی بود و تحولات سیاسی در جهان از جمله جنگ جهانی اول ضمن تأثیر بر مسائل داخلی، شهر مهم و مرزی ارومیه را تحت تأثیر قرار داد.

۲- همجواری آذربایجان و ارومیه با دولتهای عثمانی و روسیه و موقعیت خاص جغرافیایی آن سبب گردیده که هر حادثه‌ی اجتماعی و سیاسی ایران و عثمانی و گاهی روسیه بازتابها و اثرات خود را در این شهر داشته باشد.

اهداف و اهمیت موضوع کتاب

با توجه به مطالعات انجام شده در مورد ارومیه تاکنون تحقیق علمی و دانشگاهی در خصوص اوضاع سیاسی و اجتماعی ارومیه در دوره‌ی قاجار صورت نگرفته است، بنابراین اگر پژوهش به نحو مطلوبی انجام پذیرد، می‌تواند برخی از زوایای تاریک و مبهم ارومیه را در دوره‌ی قاجار روشن نماید و منبعی برای مطالعه دانشجویان و پژوهشگران و مورد استفاده‌ی موسسات شهری، شهرداری و میراث فرهنگی و سایر ارگانها قرار گیرد.

جنبه‌ی جدید بودن نوآوری موضوع کتاب

تحقیقاتی که تاکنون درباره‌ی وضع سیاسی و اجتماعی ارومیه در دوره‌ی قاجار انجام گرفته است عمدتاً به کلیات پرداخته و در نتیجه پاسخگوی نیازهای پژوهشی جامعه نیستند و تازگی این طرح در این است که به جوانب مختلف وضع سیاسی و اجتماعی ارومیه در این دوره می‌پردازد.

حدود و نقطه‌ی تمرکز (محدوده‌ی زمانی و مکانی موضوع)

با توجه به تطبیقی بودن موضوع، محدوده‌ی زمانی آن از ایل قاجار یعنی از حدود سال ۱۲۱۰ هجری قمری تا سال ۱۳۴۰ هجری قمری همزمان با پایان دوره‌ی قاجار خواهد بود و اما از نظر مکانی محدود به شهر ارومیه و اطراف آن در بعضی موارد از تحولات غرب آذربایجان نیز خواهد بود.

لازم به توضیح است هرچا نویسنده به نقل خاطرات از مادر بزرگ خود می‌پردازد، بطور خانم مرحومه گل رخسار ابوالفتحی قره آغاجی دختر علی جبار بیگ کدخدای دهستان قره آغاج در دوران اواخر قاجار و دوره پهلوی اول است که تمامی حوادث دوران قبل از مشروطه و حوادث جیلونوخ و بعد از آن را شاهد بوده است ایشان در بهمن سال ۱۳۶۳ در سن بیشتر از ۱۰۰ سالگی به رحمت حق رفته است.